

RECENZE | ZPRÁVY

Nehrdinské detstvo a mladost' hrdinu

ROMAN HOLEC

DEMMEĽ, József: *Mladý Štefánik. Uhorské roky Milana Rastislava Štefánika od narodenia po maturitu 1880 – 1898*. Bratislava, Slovenské literárne centrum 2024. 224 s.

Maďarský historik v „službách“ Historického ústavu SAV už viackrát prekvapil netradičným uchopením tradičnej témy (Ľudovít Štúr) alebo otvorením úplne novej problematiky (knihy o slovacite šľachty či o Bélovi Grünwaldovi). Keď som sa však dozvedel, že pracuje na knihe o Štefánikovi, zostal som skeptický, lebo po zásadných textoch Dušana Kováča a Michala Kšíňana, aby som vymenoval tých najdôležitejších, som si už nevedel predstaviť, že by sa dala nanovo uchopiť postava Štefánika. Isteže sa dajú ešte nájsť v súčasnosti neznáme pramene, ale aby to vydalo na celú knihu, to sa mi zdalo priodvážne.

Hneď v úvode treba povedať, že Demmel znovu prekvapil. A určite nielen mňa. Ak doteraz bolo detstvo a mladost' Štefánika spracované len fragmentárne, s mnohými mýtami a predsudkami a vždy len ako odrazový mostík pre historicky zásadnejšie témy, Demmel tieto biele miesta výborným spôsobom pokrýl. Aj preto, že v knihe končí tam, kde ostatní zväčša len začínajú. Aj to málo existujúcich prameňov Demmel zbavil mýtov a dodatočných nánosov, keďže väčšina z nich nevznikla v dobe, ktorú opisujú, ale podstatne neskôr, keď už sa písal buď druhý (hrdinský) alebo tretí (posmrtný a symbolický) Štefánikov život.

Výber zdanlivo najmenej zaujímavej témy, detstva a mladosti postavy, ktorá vstúpila do histórie vlastne až potom, sa ukázal byť veľmi produktívnym. Tvrdím to napriek tomu, že kniha je v pravom zmysle slova skôr a hlavne o kontex-

toch, v ktorých mladý Štefánik vyrastal. Samého Štefánika je tam primárne oveľa menej. Ale práve v tom je majstrovstvo Demmela, lebo výstižne ukazuje, ako kontext vplýval na formovanie vtedy ešte vidieckeho mladíka a aké postoje a hodnoty mu dal do vienka.

Práve prostredie podbradlianskeho kraja (Myjavská pahorkatina) so silnou, až ortodoxnou luteránskou identitou, bohatými historickými tradíciami a blízkosťou Moravy výrazne ovplyvňovali postoje a správanie mladého chlapca už od raného detstva. Rovnako farárska rodina so silno zakorenenými hodnotami a s rozvetveným príbuzenstvom (treba pochváliť komplexný rodokmeň štefánikovskej rodiny i významovo-symbolickú analýzu mien, ktoré rodičia dávali svojim deťom), vrátane mnohých pozoruhodných a hrdinských národovcov a mučeníkov v radoch rodinných príslušníkov (Viliam Šulek bol tým najreprezentatívnejším), to všetko vymedzovalo mantinely, v ktorých sa mohol pohybovať mladý Štefánik. Rozkrytie týchto vrstiev umožnilo Demmelovi ukázať Štefánika v novom svetle, ako doteraz veľmi málo známeho mladíka, a pochopiť logiku jeho vtedajších i neskorších krokov.

Demmel rád pracuje s minimom relevantných prameňov, posúva sa veľmi podnetnými úvahami dopredu, pričom nič pred čitateľom neskrýva, hrá s otvorenými kartami a s transparentnými interpretačnými postupmi. Kladie si otázky, oslovuje čitateľa, upozorňuje na všetky nebezpečenstvá výkladu i na jeho slepé uličky... Aj preto je jeho text veľmi čitateľný a rozplietia sa ako kľbko priamo pred každým čitateľom. Autor nemá problém sa poďakovať za informáciu či prameň, rovnako si vie priznať i vlastnú chybu (s. 47).

Úvodná kapitola o kríze „tisícročného manželstva“ (slovensko-maďarského) je napísaná mimoriadne vyvážene a s výborným prehľadom v najnovšej slovenskej i maďarskej historiografii. S takýmto výkladom spoločných dejín by mala byť spokojná slovenská i maďarská strana.

Veľmi dobré a pôvodné sú časti o evanjelickom ľudovom školstve a učiteľoch v ňom, lebo väčšina Štefánikovcov mala takéto pole životných (i zárobkových) aktivít. Rovnako kapitola o slovenských študentoch na maďarských gymnáziách má svoju cennú výpovednú hodnotu. Miléniová lipa zostane v pamäti každému ako príklad toho, ako kňaz a učiteľ v jednej osobe prešiel cez rozum úradom alebo ako sa v praxi naplnilo porekadlo o sýtom vlkovi a celej ovci. Potešila ma zmienka o Gyulovi Juhászovi a vysadených lipách na hranici pri Skalici (s. 68), lebo preklad jeho memoárov z dielne Karola Wlachovského vyšiel krátko po Demmelovej knihe a nezávisle na nej.

Štúdium na prešporskom lýceu, v Šoproni a v Sarvaši patrilo k rodinným tradíciám a k stratégii vo výchove a vzdelávaní synov z rodiny, už len pre kvalitné si osvojenie maďarčiny. Predovšetkým Sarvašu je venovaná veľká pozor-

nosť a polovica textu knihy. Tam už predsa Štefánik dospieval a maturoval, tam už dozrel s výraznými osobnostnými vlastnosťami. Demmel si všima prostredie, školu, učiteľov i spolužiakov Milana Rastislava, medzi nimi hlavne Slovákov a rodákov a z nich vznikajúce sociálne siete. Tieto časti sú taktiež v plnej miere výsledkom Demmelovho precízneho výskumu, keď využil popri bohatých primárnych prameňoch aj viaceré maďarské spomienkové texty, ba aj literárne práce s témou sarvaškého štúdia.

Zaujímavý je i priebeh maturitnej skúšky a najmä otázky, ktoré musel Milan Rastislav zodpovedať. Porovnanie s dnešnou maturitou nevyznieva pre nás veľmi pozitívne. Štefánik si netradične požiadal o maturitné vysvedčenie v latinčine, čo svedčilo o tom, že ďalšiu budúcnosť si už v Uhorsku nepredstavoval. Maďarské maturitné vysvedčenie zostalo v Sarvaši a opisom i vysvetlením jeho odovzdania na Slovensko krátko po druhej svetovej vojne vlastne Demmelova kniha začína.

Nakoniec sa miesto ušlo i prvému vzťahu k nežnému pohlaviu. Vďaka novým prameňom pribudol do štefánikovskej životnej mozaiky nový príbeh. Jeho prvá láska, Miluška Chovanová, neopätovala Milanove city, vzťah vyústil do slepej uličky a mladý Štefánik len ťažko zabúdal. Ešte roky po opustení Uhorska sa ku svojej láske vracal a pripomínal sa jej, snažil sa vidieť náznak citov aj tam, kde objektívne neboli. Ani v budúcnosti mu veru nie veľa dievčat dá košom. A keď si nakoniec pred vlastným vydajom pýtala svoju fotografiu naspäť, ktorú mu nakoniec ani nie ona dala, mladý Štefánik, vtedy už v cudzine, ju s neskrývanou urazenosťou poslať neráčil. Demmel teda vykreslil budúceho hrdinu a nedotknuteľný symbol ako človeka z mäsa a kostí, ktorý nerád prehrával. A najmä so ženami nie. Konflikt vyústil dokonca do národnostných výčitiek a mal svoju symbolickú mýtizovanú dohru až v roku 1946.

Demmel dodáva v súlade s Kšiňanom, že pre Štefánika bolo zvädzanie neraz skôr cieľom ako prostriedkom. A hoci flirtov a rozchodov prežil viac ako dosť, málokto ho tak poznačil ako ten prvý, sarvašký. Darmo, prvá láska má vždy svoje svojské čaro.

Preklad je kultivovaný a s minimom chýb (na s. 27 v pozn. 35 má byť v Rusave, správne sa má písať Těšín a v Těšíne), z maďarčiny zostal „fókus“ (s. 59 a 128), „atitúda“ (s. 81), na s. 118 je „pomeštenie“ a pod. Sú to všetko drobnosti, neraz prameniace i z dobových textov. Určite by bolo dobré „poludštiť“ 707 zlatých a 100 bratislavských meríc (s. 55), aby to malo pre čitateľa dostatočnú výpovednú hodnotu.

V závere Demmel výstižne dodáva, že Štefánika nemožno vnímať ako Judáša, teda zradcu (uhorskej) vlasti, ani ako Mojžiša, ktorý svoj národ priviedol do zasľúbenej zeme, ale skôr ako Petra zhrýzajúceho sa medzi dvoma možnosťami.

Inými slovami Štefánik sa nenarodil ako zradca, ani ako hrdina, ale ako syn chudobného kňaza, ktorému Uhorsko neukazovalo vždy svoju najlepšiu tvár (s. 203).

Knihu dopĺňa veľmi bohatá obrazová príloha s fotografiami a kresbami, mnohými úplne neznámymi. Veľmi moderne, až odvážne moderne a veľkoryso urobená kniha by bola ozdobou knižnice i bez kvalitného obsahu. Spolu s ním ju však možno odporučiť každému záujemcovi o históriu ako veľmi dobre napísaný a obsahovo mimoriadne kvalitný text.